

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНТЕРЕС ЯК ПРЕДМЕТ
МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ: ПРОБЛЕМА
ВИЗНАЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ МОГУТНОСТІ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ
СИЛИ**

Панченко В.Г.

к.іст.н., докторант Маріупольського державного університету

Структурний реалізм або неореалізм, що запровадив системний підхід у дослідженні характеру міжнародних відносин, визначав національний інтерес як основний мотив поведінки держав, прагнення держав до нарощування влади. Водночас він визнавав, що міжнародна економічна система включає не тільки сферу винятково міждержавної взаємодії, а й підпорядковується впливу глобальної системи, визначальними рисами якої є стрімке розширення й ускладнення взаємозв'язків і взаємозалежностей національних економік, посилення нерівномірності соціально-економічного розвитку країн, швидке нарощування доцентрових силових ліній у розвитку світового господарства, зростання відкритості національних економік, посилення впливу ТНК на світові економічні процеси, усупільнення характеру праці та виробництва у глобальному масштаб тощо [1, с. 18].

Неореалізм як теорія лише у загальних рисах пояснює поведінку держави в умовах дилеми безпеки¹. На думку багатьох, для опису і пояснення поведінки держави, яка має власні інтереси, необхідні додаткові припущення. К. Н. Вальц також у наступних статтях неодноразово

---

¹Дилема безпеки залишається ключовою концепцією і в посткласичному реалізмі; проте в умовах дилеми безпеки можливі інші припущення про гіпотетичну поведінку держав, аніж у реалізмі і неореалізмі. Беручи до уваги нове розуміння сили, класичний реалізм може значно деталізувати поведінку держави у ситуації, коли потрібно з'ясувати наслідки нарощування військової сили з точки зору користі або шкоди; визначити пріоритети між коротко- та довготерміновими планами.

висловлювався проти розширення кількості факторів, які беруться до уваги². Посткласичний реалізм випереджає на крок реалізм у розгляді категорії сили. Він додає економічний фактор як рівноправну з військовою складову сили. Неореалізм аргументує це тим, що надмірне розширення сфери застосування теорії руйнує цю теорію, її цілісність і, зрештою, робить аналіз з її допомогою неможливим. Виходячи з такої статичності неореалізму С. Брукс запропонував виділити накопичену «надбудову» неореалізму в окремий теоретичний підхід – посткласичний реалізм. У програмній статті С. Брукс вказав на основні відмінності посткласичного реалізму від неореалізму, сформулював його основні принципи [2].

Перший наслідок еволюції категорії сили у посткласичному реалізмі – розширене розуміння балансуєчої поведінки акторів міжнародних відносин. З того, що посткласичний реалізм розглядає економічні можливості держави не як фактор формування сили, а як її складову, логічно слідує, що економічний важіль, як і застосування та загроза військової сили, використовується державою для забезпечення власної мети. Тоді справедливим буде і зворотний зв'язок: при визначенні співвідношення сил (балансування сил) між державами враховуються не лише військові можливості, а й економічні. Тоді ймовірність конфліктів між державами може значно коливатися залежно від економічних показників, навіть якщо розподіл між ними військових можливостей змінюється незначно.

У підсумку врахування економічної складової при балансуванні зумовлює те, що дилема безпеки зазвичай сприймається як менш інтенсивна, ніж це передбачає неореалізм [2, с. 458]. Як уже зазначалося, коли ризики для військової безпеки значні, раціональний актор переважно пожертвує власним майбутнім заради забезпечення власного виживання саме зараз. Але з появою

---

²Посткласичний реалізм використовує як «фундамент» захисний реалізм К. Уолца і має на увазі, що держава реагує не на можливість, а на імовірність конфлікту в ситуації дилеми безпеки. Обидва підходи розрізняють системність, державоцентричність і принцип егоїзму держав, принцип невід'ємної конкуренції у міжнародному середовищі, опору в аналізі на матеріальні, а не ідеологічні або інституційні чинники тощо.

в аналізі економічної складової сили можна припустити, що у випадках, коли військова загроза незначна, економіка також береться до уваги. Тому, згідно з посткласичним реалізмом, все частіше довгострокові інтереси держави (зазвичай вони тісно пов'язані з економічними перспективами) не підпорядковані вимогам негайного забезпечення військової готовності (безпеки) [2, с. 458]. Отже, трансформація основних категорій реалізму відбувається у двох напрямках: підвищення загальної системності і деталізації факторів, на які опирається аналіз. Зокрема, еволюція категорій класичного реалізму в неореалізмі дала змогу врахувати у реалістському аналізі багато факторів, які початково враховував лібералізм, наприклад економічну складову. З іншого боку, зростання кількості факторів, що впливають на поведінку держави у посткласичному реалізмі, дещо суперечить принципу системності, викладеному К. Н. Вальцом.

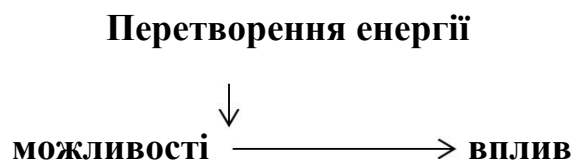
Спрощений виклад деяких відмінностей між реалізмом і лібералізмом у питанні про національну владу може виглядати так: реалісти вважають за краще думати про відносну владу, визначаючи її в термінах ресурсів (можливостей) і насамперед підкреслюючи військову силу; ліберали вважають за краще думати про абсолютну владу, визначаючи її у вигляді результатів (впливу), особливо підкреслюючи економічну вигоду. Психологічно з'являється питання про песимізм проти оптимізму, де песимісти виступають в якості реаліста, а оптимісти видають себе за лібералів.

У 1990 р. Е. Луттвак опублікував статтю «Від геополітики до геоекономіки: Логіка конфлікту, граматики торгівлі». В ній він стверджував, що важливість військової сили зменшується з кінця холодної війни. У результаті держави зосередяться на економічних пріоритетах, перемістивши суперництво в економічну сферу. Відтоді стратегії держав менше спираються на військову зброю геополітики, а більше на геоекономічну, так звану комерційну зброю: обмеження імпорту, субсидування експорту,

фінансування технологічних проектів, підтримку освіти, налагодження інфраструктури тощо. Іншими словами, хоча й не роблячи на цьому акцент, Е. Луттвак виправдовував протекціоністську політику, надаючи їй статусу реалізатора геоекономічної потужності. У 1993 р. ним була опублікована праця *«Американська мрія під загрозою: як не дати Сполученим Штатам стати країною Третього Світу і як виграти геоекономічну боротьбу для промислової переваги»* [3]. Сама назва книги відображає побоювання США, спричинені зростанням Японії у 1980-х роках. Кінцева мета геоекономіки Е. Луттвача полягає в максимізації повноцінної зайнятості, яка є результатом так званої промислової переваги, яка, в свою чергу, спирається на рішучу технологічну перевагу [4]. Для цього США потребують більше внутрішнього капіталу для приватних і державних інвестицій, а також стимулювання НДДКР та уваги до освіти. Якщо екстраполювати висновки Е. Луттвача на сьогоднішній день, то його акценти на інноваціях, освіті, економічному лідерстві в промисловості та максимальній зайнятості – це ключові тези політики економічного націоналізму у версії Д. Трампа.

Подібним до підходу Е. Луттвача виглядає підхід ЕшліТелліс до вимірювання національної могутності, згідно з яким національна влада, в кінцевому рахунку, є продуктом взаємодії двох компонентів – здатності країни домінувати у циклах економічних інновацій в певний період часу, а після цього, користуючись плодами такого панування, реалізувати ефективні військові можливості, які, у свою чергу, зміцнюють існуючі економічні переваги при дотриманні стабільного політичного порядку [529]. Як зазначав Р. Гілпін, в сучасній історії держави завжди знаходились в пошуку передових технологій. Цей підхід є подібним до трактування терміна «геоекономіка» Е. Луттвачем, в якому підкреслюється використання технологій лише заради економіки. На переконання Р. Гілпіна, єдина різниця між лібералами та націоналістами полягає в тому, що ліберали зосереджуються на абсолютних доходах, а націоналісти – на відносних доходах.

Р. Кеохан і Дж. Най [404] економічну силу та економічні інтереси визначали через призму політики економічної взаємозалежності між країнами. Взаємозалежність охарактеризована ними як можливість спільного виграшу і спільних втрат. Вони розрізняють енергетичний потенціал щодо ресурсів (можливостей) та ефективної влади з точки зору результатів (впливу). Здатність до відстоювання своїх інтересів шляхом вміння ведення переговорів автори зводили до поняття «здатність перетворення енергії». В такий спосіб здатність країн відстоювати свої протекціоністські інтенції повністю вбудована в цю концепцію. Схематично Р. Кеохан і Дж. Най відтворили відповідь на питання про те, чому можливості та вплив ідеально не співвідносяться один з одним (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Складові економічної сили як реалізатори економічних інтересів

Джерело: [5]

В економічній сфері, особливо в умовах асиметричної взаємозалежності, в яких одна сторона більше залежить від іншої, здатність країни до здійснення впливу і контролю над ситуацією залежить від ступеня її чутливості та вразливості. Чутливість країн безпосередньо належить до економічних ефектів, наприклад, від торгового ембарго на певний товар чи сировину, а вразливість країни ґрунтується на довгострокових можливостях і ресурсах, потрібних країні, щоб усунути такі ефекти. Звідси слідує, що чим менш вразливою є країна, тим більше її можливості щодо впровадження нових форм протекціонізму.

Роздвоєння форм реалізації єдиного цілого національного економічного інтересу на протилежності потрібно здійснювати так, щоб не втрачалася сама єдність соціально-економічної форми, і саме

неопротекціонізм стає тим інструментом самоідентифікації в умовах ліберального світопорядку, якого так потребує держава зразка ХХІ століття. Крім того, розвиток процесів регіоналізації, модифікація існуючих інтеграційних ініціатив як відповідь на виклики зростаючої конкуренції на тлі усвідомлення ризиків реалізації дезінтеграційних сценаріїв особливо активізувались у ХХІ столітті, підкресливши динамічність змін як іманентну рису сучасності.

У світі, поділеному на певну кількість незалежних країн, політика сама по собі завжди є національною – не тільки тому, що вона проводиться незалежно від політики інших країн, а й тому, що вона координується і гармонізується з політикою інших країн. Це може здаватися очевидним, але важливо це розуміти тому, що навіть політика, яка є результатом міжнародної угоди, є національною політикою. З цих позицій «інтернаціональною» політикою може бути названа комбінація скоординованих національних політик, цілі яких поєднані в щось гармонізоване та узгоджене. Отже, ми можемо охарактеризувати індивідуальну національну політику, в межах якої можуть робитися спроби застосування протекціоністських заходів щодо міжнародної торгівлі як «інтервенціоналізм». Різниця між нею та націоналізмом, повністю очищеним від будь-яких нашарувань міжнародної політики, полягає в тому, що при націоналізмі країна виходить із міжнародних відносин задля реалізації лише національних інтересів. І знову ж таки, за сучасних реалій це виглядає неперспективним.

Отже, будь-яка політика є національною політикою, але вона може бути мотивована націоналістичною концепцією національних інтересів чи, навпаки, міжнародною концепцією. Уряд може вдаватися до політики автаркії чи ізоляції, чи протекціонізму, чи до політики національної кооперації або навіть вільної торгівлі, якщо це дозволяє економічний потенціал країни. Наголосимо: вільна торгівля з урахуванням національних

інтересів тим більше є вираженням економічного націоналізму, хоча цей висновок багатьма може бути сприйнятий як контрверсійний. Колишнє уявлення про «економічний націоналізм» як економічну ідеологію, яка спрямована на обмеження природніх зв'язків між економічними процесами, що відбуваються всередині країни, та економічними процесами поза її кордонами, можна пояснити нерівномірністю економічного розвитку та продукованою цим необхідністю створювати умови, що сприятимуть процесу наздоганяючого розвитку. Втім така інтерпретація економічного націоналізму зразка ХХІ століття неприпустима. Адже це визначення включає поняття пошуку країною більшої автономії в економічному житті, ніж та, яку вона могла б мати в добре функціонуючій системі економічного інтернаціоналізму.

Список використаних джерел

1. Поручник А. М. Національний інтерес України: економічна самодостатність у глобальному вимірі: монографія. К.: КНЕУ, 2008. 352 с.
2. Brooks S. G. Duelling Realisms (Realism in International Relations). International Organisation. 1997. Vol. 51, No. 3. P. 445-477.
3. Luttwak E. The Endangered American Dream: How to Stop the United States from Becoming a Third World Country and How to Win the Geo-Economic Struggle for Industrial Supremacy. New York: Simon & Schuster, 1993. 365 p.
4. Luttwak E. From Geopolitics to Geo-Economics. The National Interest. 1990. Vol. 20. P. 17-24.
5. Knight F. H. What is Truth? in Economics? Journal of Political Economy. 1940. Vol. 48 (1). P. 1-32.
6. Резнікова Н.В. Феноменологія незалежності в умовах економічної глобалізації / Н.В.Резнікова // Міжнародна економічна політика. — №1 (24). — 2016. — сс. 50-71.

7. Резнікова Н.В. Теоретико-методологічні засади визначення економічної залежності в умовах двополярного зонування світової економіки / Н.В. Резнікова // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. — 2012. — № 4 (63). — С.38—42

8. Резнікова Н.В. Економічні виклики нео-залежності: конфлікт інтересів в умовах глобальної взаємодії / Н.В. Резнікова // Стратегія розвитку України. Економіка, соціологія, право. — 2013. — №1. — С. 181—187.

9. Рилач Н. М. Механізм інтеграції країни у глобальну інноваційну систему / Наталія Михайлівна Рилач. // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2012. – №111. – С. 136.

10.Рилач Н.М. Інформаційно-комунікаційні технології як пріоритетний фактор становлення постіндустріальної економіки / Н. М. Рилач // Актуальні проблеми міжнародних відносин. - 2013. - Вип. 112(2). - С. 174-179.

11.Rylach N. M. Formation innovative paradigm: retrospective and present / N.M. Rylach // Actual problems of international relations. — Vol.1, No.127 (2016). — Mode of access:<http://journals.iir.kiev.ua/index.php/apmv/article/view/2953>

12.Рилач Н.М. Трансформація національної інноваційної системи України як передмова залучення до глобальних інноваційних мереж // Міжнародні відносини. Серія «Економічні науки». – 2018. – № 14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/3427

13.Рилач Н.М. Перспективи реалізації в Україні інноваційної економічної моделі: глобальний підхід // Міжнародні відносини. Серія «Економічні науки». – 2018. – № 13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/3406/3081

14.Рилач Н. М. FOREIGN TRADE IN UKRAINE: SCENARIOS OF INTEGRATION / Наталія Михайлівна Рилач. // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2011. – №103. – С. 80–83.